

ДО ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ГОСПОДАРСЬКО- ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 4(27), с. 164–167

Розглянуто проблему співвідношення Господарського та Цивільного кодексів України відносно застосування інституту відповідальності, що зумовлено потребою вдосконалення законодавства, цивільного і господарського кодексів, від протиріч яких виникає невизначеність у взаємовідносинах фізичних осіб, фізичних осіб підприємців та юридичних осіб.

Звідтоді, як було введено в дію Господарський кодекс України (далі ГКУ) та Цивільний кодекс України (далі ЦКУ), точаться суперечки серед теоретиків та практиків відносно того, який кодекс є “важливішим”. Це зумовлено тим, що деякі положення, які містяться в обох кодексах, є суперечливими.

Актуальність цього дослідження полягає в тому, що від цих суперечностей страждає не тільки правозастосовна практика, а й порушуються права фізичних та юридичних осіб. Тому проблема врегулювання цього інституту за обома кодексами є нагальним та необхідним питанням.

Детальний аналіз положень ГКУ та ЦКУ свідчить, що обидва кодекси, які стосуються збитків та неустойки, штрафу і пені, є найбільш суперечливими та потребують удосконалення.

Положення обох кодексів у питанні застосування інституту збитків:

- по-перше, визначають їх різне розуміння;
- по-друге, встановлюють різний склад.

До недоліків ЦКУ можна віднести те, що він не розкриває змісту складових збитків, що значно ускладнює застосування відповідних положень на практиці і негативно впливає на захист прав та інтересів потерпілої від порушення сторони [8, 77].

ГКУ частково розкриває поняття складових збитків, що доцільно було б зробити і в ЦКУ.

До позитивних моментів ГКУ можна віднести те, що він більш чітко розписує умови і порядок відшкодування збитків, що дає змогу суб'єктам праввідносин та й суду орієнтуватися у спірних ситуаціях.

У цілому ж обидва кодекси містять суттєві колізії у питанні застосування інституту збитків, що негативно впливатиме на правозастосовну практику. Позивач у суді буде обирати процедуру відшкодування збитків за тим кодексом, за яким збитків виходить більше. Відповідач же буде наголошувати на застосуванні іншого кодексу. І знайти “золоту середину”, яка б відповідала закону, буде дуже не просто.

ГКУ містить систематизовані положення щодо відповідальності за порушення у сфері господарювання. У зв'язку з цим буде доцільним розмежування предмета регулювання обох кодексів, а також відповідна кодифікація положень ЦКУ, що стосується цивільно-правової відповідальності.

У зв'язку з цим узгодження правових норм про збитки обох кодексів є нагальною потребою. Положення про збитки слід вилучити з одного із кодексів. При цьому інший кодекс слід доповнити раціональними положеннями, які в ньому відсутні.

Разом із відшкодуванням збитків особа, яка порушила господарське зобов'язання або правила здійснення господарської діяльності, має сплатити стороні, права якої порушено, штрафні сан-

кції. Тобто у правопорушника виникає так звана штрафна відповідальність.

Штрафна господарсько-правова відповідальність відрізняється від відшкодування збитків насамперед тим, що вона виконує каральну або дисциплінуючу функцію. Господарське законодавство встановлює штрафну відповідальність щодо тих видів господарських правопорушень, за вчинення яких до суб'єктів господарських відносин доцільно застосовувати штрафні (каральні) економічні санкції. Розмір цієї відповідальності загалом залежить від ступеня серйозності господарського правопорушення, а не від суми завданого кредитором збитку. Крім того, штрафна відповідальність може застосовуватися “понад завдані збитки”, якщо законом або договором не визначено інше. Штрафна відповідальність застосовується згідно із законодавством у вигляді штрафних економічних санкцій [4, 325–327]. Ці санкції встановлені, як правило, нормативними актами, що регулюють окремі види господарських відносин (положення про поставки продукції і товарів, транспортні кодекси і статuti та ін.).

Загальне поняття штрафів як відповідальності у господарських відносинах визначає законодавець: “Штрафом визнається визначена законом або договором грошова сума, яку боржник повинен сплатити кредитором в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання, зокрема в разі прострочення виконання” [3, 397].

Провівши порівняння ГКУ і ЦКУ, доцільним було б зазначити, що в обох кодексах існує різне розуміння і тлумачення неустойки. А саме зі змісту ст. 549 ЦКУ випливає, що штраф і пеня виступають як видові поняття і об'єднані родовим поняттям неустойка [2]. Водночас ст. 549 ЦКУ вступає у протиріччя зі ст. 230 ГКУ, зі змісту якої випливає, що штраф і пеня не є різновидами неустойки, а мають самостійний характер. При цьому норми ГКУ не містять визначення неустойки як самостійного виду санкції. Проте можливо припустити, що тверда сума або кратність до суми зобов'язання з тим видом штрафних санкцій, що в ст. 230 ГКУ, позначаються як неустойка, якщо мати на увазі те, що штраф і пеня не встановлюються у твердій сумі, а принцип кратності штрафних санкцій можливий, згідно з ч. 2 ст. 546 ЦКУ, як інший вид зобов'язання.

На сьогодні існують розбіжності у відповідності підзаконних нормативно-правових актів законам. У Статуті залізниць України в розділі VII ст. 127 передбачено, що штраф може стягува-

тися у кратному розмірі, але це суперечить ЦКУ, в якому зазначається, що штраф стягується лише в процентах. У результаті порівняльного аналізу можна зробити висновок, що поняття “штрафу” в Статуті залізниць України слід замінити поняттям неустойка, і таким чином можливо уникнути цих розбіжностей.

Пропонується під неустойкою розуміти тверду суму або кратність до суми зобов'язання. Штраф — один із видів штрафних санкцій, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного зобов'язання. Пенею є штрафна санкція, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Отже, на відміну від господарської штрафної відповідальності, яка може стягуватися тільки у грошовій формі, цивільна штрафна відповідальність може бути реалізована і шляхом стягнення з винної сторони майна.

Дуже важливим є питання визначення розміру штрафних санкцій. Цей розмір може бути визначено як у законі, так і в договорі. На відміну від визначення розміру заподіяних збитків, де діють оціночні категорії, штрафні санкції строго прив'язані до суми невиконаного зобов'язання, днів прострочення, відсоткового співвідношення. За загальним правилом, якщо законом визначено розмір штрафних санкцій, змінити його за погодженням сторін не можна, такі зміни вважатимуться нікчемними. Так, за невиконання грошових зобов'язань платники грошових коштів сплачують на користь одержувачів цих коштів за прострочення платежу пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін. Але, відповідно до Закону України “Про відповідальність за невиконання грошових зобов'язань”, ця пеня не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня.

Неустойка та штраф, які, по суті, є одним видом штрафних санкцій, можуть стягуватися у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання або в певній визначеній грошовій сумі, або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання, або у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг). Розмір неустойки та штрафу не залежить від терміну прострочення виконання зобов'язання.

Пеня може стягуватися тільки у відсотковому відношенні до вартості невиконаного зобов'язання за кожний день прострочення. Отже, розмір

пені прямо залежить від терміну прострочення виконання зобов'язання.

Як уже зазначалося, розмір штрафних санкцій встановлюється законом або договором. При цьому законом встановлюється розмір штрафних санкцій для конкретного виду господарських правовідносин: будівництво, поставка, дотримання стандартів, норм і правил, фінансова та податкова дисципліна тощо. Законом не встановлюються загальні випадки стягнення штрафних санкцій. Отже, якщо штрафні санкції не передбачено спеціальним законом або конкретним договором, потерпіла особа не може висувати до правопорушника вимогу про їх стягнення. Однак з цього правила є винятки. Ч. 2 ст. 231 ГКУ має універсальний характер щодо стягнення штрафних санкцій. Проте ця норма застосовується, якщо у правовідносинах є так званий публічний елемент, а саме: якщо порушено господарське зобов'язання, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектора економіки, або порушення пов'язане з виконанням державного контракту, або виконання зобов'язання фінансується за рахунок Державного бюджету України чи за рахунок державного кредиту. Штрафні санкції застосовуються, якщо інше не передбачено законом чи договором, у таких розмірах:

- за порушення умов зобов'язання щодо якості (комплектності) товарів (робіт, послуг) стягується штраф у розмірі двадцяти відсотків вартості неякісних (некомплектних) товарів (робіт, послуг);
- за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня в розмірі 0,1 відсотка вартості товарів (робіт, послуг), з яких допущено прострочення виконання за кожний день прострочення, а за прострочення понад тридцять днів додатково стягується штраф у розмірі семи відсотків зазначеної вартості.

Оскільки неустойка не залежить від терміну прострочення виконання зобов'язання, нарахування цих штрафних санкцій здійснюється одразу.

Нарахування пені за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано.

Якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, не покритій цими санкціями. Крім того, законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли:

- допускається стягнення тільки штрафних санкцій (виключні штрафні санкції);
- збитки можуть бути стягнуті в повній сумі понад штрафні санкції;
- за вибором кредитора можуть бути стягнуті або збитки, або штрафні санкції (альтернативні штрафні санкції).

У разі, якщо належні до сплати штрафні санкції надмірно великі порівняно із збитками кредитора, суд має право зменшити розмір санкцій. При цьому має бути взято до уваги: ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; не лише майнові, а й інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу.

Сплата штрафних санкцій за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі, крім випадків, передбачених у ч. 3 ст. 193 ГКУ.

Отже, проблему співвідношення та протиставлення ГКУ та ЦКУ щодо застосування інституту відповідальності можна вирішити таким чином:

- по-перше, положення щодо застосування інституту збитків в одному з кодексів слід видалити, а інший доповнити раціональними положеннями про збитки;
- по-друге, уніфікувати положення ГКУ та ЦКУ щодо понять неустойки, штрафу та пені; які об'єднані в ЦКУ родовим поняттям неустойка, що суперечить ГКУ, де ці поняття визначаються як окремі;
- по-третє, підзаконні нормативно-правові акти щодо відповідальності привести у відповідність до ЦКУ. А саме в ст. 127 розд. VII Статуту залізниць України поняття “штраф” слід замінити поняттям “неустойка”.

Література

1. *Господарський кодекс України* від 16.01.2003 р. // ВВР України. — № 436-IV.
2. *Цивільний кодекс України* від 16.01.2003 р. // ВВР України. — № 435-IV.
3. *Вінник О. М.* Господарське право: Навч. посіб. — 2-ге вид., змін. та допов. — К.: Правова єдність, 2009. — 766 с.
4. *Щербина В. С.* Господарське право: Підручник. — 4-те вид. перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2009. — 640 с.
5. *Канзафарова І. С.* Дослідження проблеми цивільно-правової відповідальності: окремі методологічні аспекти // Держава і право. — 2005. — Вип. 30. — С. 345–349.

6. Коваль В. М. Колізія між нормами господарського та нормами цивільного права // Вісн. господарського судочинства. — 2010. — № 1. — С. 103–111.

7. Міхно О. Деякі загальні положення про цивільно-правову відповідальність // Підприємництво, господарство і право. — 2009. — № 7. — С. 71–74.

8. Подколзін І., Дзера І. Правові підстави відшкодування збитків // Юрид. Україна. — 2009. — № 6. — С. 73–80.

9. Примак В. Розбіжності в поглядах на юридико-фактичну підставу цивільно-правової відповідальності // Юрид. Україна. — 2005. № 1. С. 28–35

10. Харитонов Є. О., Харитонova О. І., Старцев О. В. Цивільне право України: Підручник. — 2-ге вид. перероб. і допов. — К.: Істина, 2009. — 816 с.

Проблема уніфікації положень Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України стосовно господарсько-правової та цивільно-правової відповідальності постала доволі гостро і спірні питання, які виникають на практиці, потребують негайного її вирішення. Особливої уваги потребує застосування інституту збитків, а також неустойки, штрафу, пені.

Проблема унификации положений Хозяйственного кодекса Украины и Гражданского кодекса Украины относительно хозяйственно-правовой и гражданско-правовой ответственности проявилась достаточно остро и спорные вопросы, которые возникают на практике, требуют немедленного ее решения. Особого внимания требует применение института убытков, а также неустойки, штрафа и пени.

Problem of standardization of positions of the Economic code of Ukraine and Civil code of Ukraine concerning economic- and civil liability appeared sharply enough the vexed questions which arise up in practice require her immediate decision. Turning the special attention on application of institute of losses, and also forfeit, fine and fine.

Надійшла 14 листопада 2010 р.